

# ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ<sup>1</sup>

«κρέσσονές εισιν αι των πεπαιδευμένων ελπίδες ή ο των αμαθών πλούτος»  
(Δημόκριτος)<sup>2</sup>

## Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να ανασυστήσει το χαμένο όραμα της ανθρωπότητας που γεννήθηκε στα ελληνικά παράλια της Ιωνίας πριν περίπου 2600 χρόνια. Να σκιαγραφήσει το *homo hellenicus philosophicus*, που γέννησε τούτος ο πολιτισμός, στον αντίποδα του σημερινού *Homo Faber*, που ανέδειξε η Ευρωπαϊκή φιλοσοφική διανόηση των νεώτερων χρόνων. Τέλος, ερευνάται ο σημερινός ευρέως διαδεδομένος ισχυρισμός ότι η σύγχρονη δυτική επιστήμη έλκει την καταγωγή της από τους αρχαίους έλληνες φιλοσόφους της Ιωνίας, θέτοντας το ερώτημα πόσο ελληνικός μπορεί να είναι ο σύγχρονος Ευρωπαϊκός - Δυτικός πολιτισμός μας.

## Abstract

This work is attempting to reconstruct the lost vision of humanity which was born in the Greek coast of Ionia about 2600 years ago. It is also attempting to outline the *homo philosophicus hellenicus*, which was inspired by this culture, the antithesis of current *Homo Faber*, which emerged in the European philosophical intelligentsia of recent years. Finally, the current widespread claim that modern western science attracts its origin from the ancient Greek philosophers of Ionia is investigated, raising the question how Greek can our modern European - Western civilisation be.

## Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit will den verlorenen Traum der Menschheit wiedererwecken, der vor etwa 2600 Jahren an der Küste des kleinasiatischen Ionien entstand. Auch soll der hier entstandene *homo hellenicus philosophicus* dargestellt werden, der dem heutigen *homo faber* entgegensteht, welchen die europäische Philosophie der Neuzeit hervorbrachte. Schließlich wird die weit verbreitete Überzeugung untersucht, dass die moderne westliche Wissenschaft ihren Ursprung bei den ionischen Philosophen der Antike hat, indem die Frage gestellt wird, wie griechisch die moderne westliche Kultur ist.

---

<sup>1</sup> Αφιερώνεται στη Σάντρα Γέστερ – Καρκάνης. Εισήγηση στα πλαίσια Εκπαιδευτικού Συνεδρίου με τίτλο: «Μεσόγειος-Ισαλος Γραμμή: με το Μίτο της Αριάδνης, Χαρτογραφώντας το Αγνωστο-θέτοντας διεπιστημονικά τα ερωτήματα στη διδασκαλία», Δυτική Κρήτη 4-8 Δεκεμβρίου 2015.

<sup>2</sup> Βλ. H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, (Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1903), σελ. 439.

Η παρούσα εισήγηση ούτε αποτελεί μία «αντικειμενική» σπουδή του παρελθόντος, ούτε συνιστά μία συστηματική έρευνα, που ζητεί ν' ανασυστήσει κατά τρόπο «επιστημονικό» τον αρχαίο κόσμο των Ιώνων φιλοσόφων της Μιλήτου. Άλλωστε, η σύγχρονη φυσική δια του Heisenberg έδειξε ότι το είδος του πορίσματος είναι συνάρτηση του τρόπου της εξαγωγής του<sup>3</sup>. Ως εκ τούτου «αντικειμενική» αλήθεια, όπως την εννοεί η δυτική φιλοσοφούσα σκέψη, δεν υφίσταται. Η παρούσα εργασία προβαίνει σε μία θεώρηση της αρχαίας Ιωνικής σκέψης, όπως αυτή πρωτοεμφανίστηκε στη Μίλητο τον 6<sup>ο</sup> π.Χ. αι., όσον αφορά στη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον αναφορικά με το σήμερα, ώστε μέσα από αυτή τη διαλεκτική σχέση του χθες με το σήμερα να μπορέσουμε ν' αυτοπροσδιοριστούμε και ν' αυτογνωσθούμε.

Σήμερα, είναι κοινός τόπος ότι αυτό που καλείται «Ευρωπαϊκή Επιστήμη» έλκει την καταγωγή του από την αρχαία ελληνική διάνοηση της Ιωνίας. Η παρούσα εργασία δεν φιλοδοξεί απλώς να επισημάνει τον κατ' ουσία αφελληνιστικό χαρακτήρα της νεώτερης επιστήμης, αλλά να δείξει επίσης ότι η υιοθεσία του χαμένου οράματος της Ιωνίας παραμένει η οδός εκείνη που δύναται να εξανθρωπίσει την ανθρωπότητα με βάση την αλήθεια του ανθρώπου ως ανθρώπου και όχι με βάση μια ειδωλοποιημένη εικόνα του.

Ο σύγχρονος άνθρωπος για δεύτερη φορά στην ιστορία του, αν φυσικά θεωρήσουμε ότι οι βιβλικές διηγήσεις διασώζουν αρχέγονη οντολογική εμπειρία της ανθρωπότητας<sup>4</sup>, βρίσκεται ενώπιον της εξόδου του από το φυσικό του περιβάλλον, αυτού που καλείται *φύσις*, καθώς δια των επιστημονικών του επιτευγμάτων προβαίνει καθημερινά και συστηματικά σε μία προοδευτική αντικατάσταση του φυσικού περιβάλλοντός του από ένα άλλο τεχνολογικής υφής δια της ψευδαισθήσεως του ότι με τον τρόπο αυτό σφυρηλατεί τον κόσμο της αθανασίας του.

Σήμερα, καθώς η ανθρωπότητα βρίσκεται στο κατώφλι αυτής της εξόδου, η επιστροφή στον **ελληνικό τρόπο αντίληψης της φύσης**, όπως μας κληροδοτήθηκε από τους Ίωνες φιλοσόφους της Μιλήτου του 6<sup>ου</sup> π.Χ. αι., μοιάζει μονόδρομος προκειμένου να μην απολέσει μια για πάντα ο άνθρωπος το φυσικό τόπο της γέννησής του, την πρώτη του πατρίδα, διάγοντας εν συνεχεία *πλάνητα βίο* σε κόσμους που ο ίδιος θα

---

<sup>3</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Το αίτημα της αντικειμενικότητας*, (Αθήναι: Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, 1973), σελ. 17.

<sup>4</sup> Βλ. Κ. Άρμστρονγκ, *Εν Αρχή. Μια νέα ερμηνεία του Βιβλίου της Γενέσεως*, μετάφραση Δημ. Μπεκριδάκης, (Αθήνα: Φιλίστωρ, 1998), σελ. 20-22.

έχει δημιουργήσει. Συνελόντι ειπείν, δια της παρούσας εισήγησης θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι μόνο αν η σύγχρονη επιστήμη επανεύρει την απωλεσθείσα ελληνική ψυχή της δύναται να υπηρετήσει το *κ ο ι ν ό* συμφέρον της ανθρωπότητας, απαλλάσσοντάς την συνάμα και από την επερχόμενη, διαφαινόμενη δεσποτεία της τεχνολογίας. Σε διαφορετική περίπτωση ο εξ ανατολών παρηγορητικός λόγος, όπως μας τον διασώζει η Βίβλος, θα καταστεί η μόνη πηγή παραμυθίας για την ανθρωπότητα<sup>5</sup>.

Δύο είναι τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν:

α) Γιατί οι Έλληνες δια των Ιώνων φιλοσόφων της Μιλήτου αναζήτησαν στη *φ ύ σ η* την εγγύηση της πνευματικής τους ασφάλειας και τι προμήνυε αυτή η στάση τους;

β) Γιατί η αρχαία Ελλάδα δεν δημιούργησε την τεχνική με τη σύγχρονή της μορφή, αν όντως ευσταθεί η πανθομολογούμενη σήμερα άποψη ότι η σύγχρονη επιστήμη έλκει την καταγωγή της από την Ελληνική διανόηση της Μιλήτου;

## ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Σύμφωνα με την ιστορική έρευνα «η Μίλητος είναι η παλαιότερη ιωνική εγκατάσταση στο ανατολικό Αιγαίο»<sup>6</sup>. Η πόλη αυτή της Ιωνίας από την οποία κατάγονται οι τρεις πρώτοι γνωστοί σήμερα Έλληνες φιλόσοφοι θα πρέπει να ήταν, σύμφωνα με τους ειδικούς, «η πιο πλούσια, η πιο κοσμοπολίτικη και η πιο ενδιαφέρουσα ελληνική πόλη του 6<sup>ου</sup> αιώνα»<sup>7</sup>. Επίσης, οι Μιλήσιοι είχαν αναπτύξει σπουδαία επιχειρηματική και αποικιακή δραστηριότητα σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου. Τα μάλλινα της Μιλήτου ήταν τα πιο περιζήτητα στον

---

<sup>5</sup> Βλ. Γενέσεως 8:21· «... καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς διανοηθεῖς· οὐ προσθήσω ἔτι καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ...».

<sup>6</sup> Βλ. Μιχ. Σακελλαρίου, *Η αποκρυστάλλωση του Ελληνικού κόσμου*. Στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 2, (Αθήνα: Παραπολιτικά Εκδόσεις Α.Ε. 2015), σελ. 26.

<sup>7</sup> Βλ. Β. Κάλφας, Γ. Ζωγραφάκης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*, (Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., 2013), σελ. 22. Βλ. επίσης, Valerio M. Manfredi, *Οι Έλληνες της Δύσης*, μετάφραση Β. Λάππα, (Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 1996, σελ. 342· «...η πιο όμορφη και πλούσια ίσως πόλη του κόσμου (η Μίλητος σ.Σ), αφετηρία όλων των κυρίων οδών των καραβανιών που διέσχιζαν τα υψίπεδα της Βακτριανής, του Ιράν, της Ανατολίας, και έφερε στις ακτές της Μεσογείου τα φοινικικά υφάσματα, τα αιγυπτιακά λινά, τα μαργαριτάρια της Ινδίας, τα αρώματα της Αραβίας, καθώς και τα πιο εκλεκτά προϊόντα της Ιωνίας: βύσσο, κεραμικά, κοσμήματα και κατεργασμένα ξύλα και ελεφαντόδοντα».

ελληνικό κόσμο<sup>8</sup> και οι αποικίες της στον Εύξεινο Πόντο έφθαναν τις ενενήντα<sup>9</sup>. Η πόλη της Μιλήτου τον 6<sup>ο</sup> π.Χ. αι. θυμίζει, τηρουμένων των αναλογιών, τη Βενετία του 12<sup>ου</sup> μ.Χ. αι. και παρέμεινε ως τέτοια ως το 494 π.Χ., όταν καταστράφηκε από τους Πέρσες.

Στην πόλη αυτή της Ιωνίας τον 6<sup>ο</sup> π.Χ. αι. και εντός των προαναφερθέντων κοινωνικών συνθηκών ετέθησαν τα θεμέλια της ελληνικής θεώρησης της φυσικής πραγματικότητας. Εδώ πρωτοσμιλεύθηκε η ιδιοπροσωπία του Ελληνικού πολιτισμού που έμελλε να σημαδέψει κατά μία έννοια και το σύγχρονο Ευρωπαϊκό πολιτισμό. Μέσα σ' αυτό το αστικό περιβάλλον αναφύονται οι τρεις πρώτοι γνωστοί σήμερα Έλληνες φιλόσοφοι: **Θαλής** (624-546 π.Χ.), **Αναξίμανδρος** (611-545 π.Χ.) και **Αναξίμενης** (585 -525 π.Χ.)<sup>10</sup>.

Παρά ταύτα, μπορεί το αστικό περιβάλλον της Μιλήτου ν' αποτελεί ενδεχομένως την αναγκαία δεν συνιστά όμως και την ικανή συνθήκη για να εξηγήσει κανείς το τεράστιο άλμα που πραγματοποίησαν οι τρεις αυτοί Μιλήσιοι φιλόσοφοι στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος<sup>11</sup>. Οι Έλληνες αυτοί της Ιωνίας αναζήτησαν την πνευματική ασφάλεια της ανθρώπινης ύπαρξης όχι στο **θ ε ί ο**, όπως έπραξε η Ανατολή μέσω των περίφημων λατρευτικών της κέντρων<sup>12</sup>, αλλά στη **φ ύ σ η**. Αυτό αναμφίβολα συνιστά ένα τεράστιο βήμα στην πνευματική ενηλικίωση του ανθρώπου<sup>13</sup>. Όμως, τι είναι αυτό που τελικά οδήγησε τους τρεις Μιλήσιους φιλοσόφους στο να εκλάβουν ως κύριο ρυθμιστικό παράγοντα της ζωής την ίδια τη φυσική πραγματικότητα;

---

<sup>8</sup> Βλ. Μιχ. Σακελλαρίου, *Η ακμή του αρχαϊκού Ελληνισμού*. Στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 2, (Αθήνα: Παραπολιτικά Εκδόσεις Α.Ε. 2015), σελ. 236

<sup>9</sup> Στο ίδιο, σελ. 239.

<sup>10</sup> Βλ. Κ. Δ. Γεωργούλη, *Η ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμας, 1994<sup>2</sup>), σελ. 41-53.

<sup>11</sup> Βλ. G. E. R. Lloyd, *Αρχαία Ελληνική Επιστήμη*. Απόδοση στα Ελληνικά Π. Καρλέτσα, (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2013), σελ. 17.

<sup>12</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Λόγος και ήθος. Φιλοσοφία του αρχαίου ελληνικού πνεύματος*, (Ιωάννινα, 1976), σελ. 26. «Τόσον εις την Μεσοποταμίαν όσον και εις την Αίγυπτον ανεπτύχθησαν κατά την Αρχαιότητα λατρευτικά κέντρα τεραστίας σημασίας δια την κοινωνικήν δομήν των δύο χωρών. Ο Μαρδούκ και ο Άμμων επί παραδείγματι εξεπροσώπησαν την φυσικήν και καθιέρωσαν την πολιτικήν τάξιν, αφού προηγουμένως (όπως εις την περίπτωσιν του υγρού τέρατος Τιαμάτ ή του Φαραώ Εχνατών) κατετρόπωσαν τους εχθρούς της ζωής».

<sup>13</sup> Βλ. Οδυσσέας Ελύτης, *Εν λευκώ*, (Αθήνα: Ίκαρος 1995), σελ. 323. «Αυτό θα πει να μπαίνει ένας πολιτισμός όχι στην ιστορία με πολέμους αλλά στη ζωή με τον ήλιο στην κοιλιά».

## ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΠΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΙΩΝΙΚΟΥ «ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΕΙΝ»

Ο Θαλής, αξιοποιώντας την εξ Ανατολών προερχόμενη αστρονομική και γεωμετρική γνώση<sup>14</sup> κατόρθωσε σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες να προβλέψει χάρη στη διαπιστούμενη περιοδικότητα των φυσικών φαινομένων μια σειρά από αστρονομικά γεγονότα, όπως ήταν η έκλειψη του ηλίου στα 585 π.Χ.<sup>15</sup> και να εξηγήσει μια σειρά από φυσικά φαινόμενα, όπως ήταν οι πλημμύρες του Νείλου<sup>16</sup>.

Η ενασχόλησή του με τα φυσικά και αστρονομικά φαινόμενα και η διαπιστούμενη περιοδικότητα των φαινομένων αυτών προφανώς οδήγησε το Μιλήσιο στοχαστή στο συμπέρασμα ότι η φύση διέπεται από μία ευταξία. Έτσι, γεννιέται στις ακτές της Ιωνίας η έννοια της φύσης ως «κόσμος», δηλαδή ως κόσμημα, ως καλλιτέχνημα που χαρακτηρίζεται από αρμονία<sup>17</sup>. Αυτή η σύλληψη της φύσης ως *κ ό - σ μ ο υ* είναι η πρώτη συμβολή των Ελλήνων στην ανθρωπότητα<sup>18</sup>.

Αν, λοιπόν, η φύση ήταν προβλέψιμη σε γενικές γραμμές<sup>19</sup> εξαιτίας της περιοδικότητας των φυσικών και αστρονομικών φαινομένων αυτό σήμαινε ότι ο άνθρωπος ζει εντός κατά βάση μιας λογικής φυσικής πραγματικότητας<sup>20</sup>. Το γεγονός ότι οι φιλόσοφοι της Μιλήτου αντιλαμβάνονται τη φύση ως κόσμο τους οδηγεί στο επόμενο βήμα να αντιληφθούν την *ε ν ό τ η τ α* του κόσμου, αναζητώντας ταυτόχρονα

---

<sup>14</sup> Βλ. G. E. R. Lloyd, ό.π., σελ. 10. «Ωστόσο, μπορούμε να συναγάγουμε με βεβαιότητα δύο συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι οι Βαβυλώνιοι είχαν πραγματοποιήσει εκτεταμένες παρατηρήσεις ενός περιορισμένου αριθμού ουράνιων φαινομένων πολύ πριν από τη απαρχή της αρχαίας ελληνικής επιστήμης. Δεύτερον, με τα στοιχεία που είχαν συλλέξει μπορούσαν να προβλέπουν ορισμένα φαινόμενα».

<sup>15</sup> Βλ. Κ. Δ. Γεωργούλη, ό.π., σελ. 42.

<sup>16</sup> Βλ. Διογένης Λαέρτιος, ό.π., 1,37. Βλ. επίσης, H. Diels, ό.π., σελ. 12.

<sup>17</sup> Βλ. Οδυσσέας Ελύτης, *Εν λευκώ*, (Αθήνα: Ίκαρος 1995), σελ. 323. «Ο Ηράκλειτος δεν είχε ήδη μιλήσει για μιάν εκ των διαφερόντων καλλίστην αρμονίην;»

<sup>18</sup> Βλ. Ηράκλειτος: «Κόσμον τόνδε τον αυτόν απάντων, ούτε τις, θεών, ούτε ανθρώπων εποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεί και εστι και ἔσται πυρ αείζωνον απτομένων μέτρα και αποσθεννύμενον μέτρα» (= «Τον κόσμον αυτόν εδώ, που 'ναι ίδιος για όλους, ούτε κάποιος απ' τους θεούς ούτε απ' τους ανθρώπους εδημιούργησε, μα ήτανε πάντα κι είναι και θα 'ναι φλόγα αιώνια ζωντανή, που με νόμους ανάβει και με νόμους σβύεται») [βλ. Φ. Μπασουκέα, *Ηράκλειτος απ' την Έφεσο*, (Αθήνα: Γαβριηλίδης, 1988), σελ. 26].

<sup>19</sup> Βλ. Τόμας Καχίλ, *Γι' αυτό έχουν σημασία οι Έλληνες*, μετάφραση Όλγα Παπακώστα, (Αθήνα: Ωκεανίδα, 2004), σελ. 220.

<sup>20</sup> Βλ. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλου, *Η καταγωγή του τεχνικού πνεύματος*, (Αθήναι, 1965), σελ. 35.

την αρχή που ενσαρκώνει αυτή την ενότητα, δηλαδή την κοσμική εκείνη ουσία που εμπεριέχεται και ταυτόχρονα συνέχει όλα τα όντα της κοσμικής πραγματικότητας<sup>21</sup>.

Με τον τρόπο αυτό, γεννιέται η «φ ι λ ο σ ο φ ί α» ως ένα νέο ερευνητικό πεδίο και το «θ ε ω ρ ε ί ν» ως ένας νέος τρόπος νόησης της πραγματικότητας<sup>22</sup>. Αυτή είναι η δεύτερη μεγάλη συμβολή των Ελλήνων της Ιωνίας στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος.

Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να κατανοήσουμε και τα δύο ανεκδοτολογικά γεγονότα που μας διασώζονται και το μεν ένα σχετίζεται με το Μιλήσιο φιλόσοφο Θαλή το δε άλλο με τον Κλαζομένιο σοφό Αναξαγόρα και τα οποία προφανώς εκφράζουν τη τάση των συγχρόνων τους απέναντι στο νέο τρόπο θεώρησης των πραγμάτων που εισηγούνταν. Όσον αφορά το Θαλή η παράδοση αναφέρει, πως αφηρημένος από την ενατένιση του έναστρου ουρανού έπεσε σ' ένα πηγάδι για να δεχθεί στη συνέχεια το περιπαικτικό πείραγμα μίας γυναίκας, η οποία του είπε: «*συ γαρ, ω Θαλή, τα εν ποσίν ου δυνάμενος ιδείν τα επί του ουρανού οίει γνώσεσθαι;*»<sup>23</sup>. Όσον αφορά τον Αναξαγόρα, η παράδοση αναφέρει πως ρωτηθείς από συμπολίτη του αν προτίθεται να προσφέρει κάτι στην πατρίδα του, εκείνος του απάντησε δείχνοντας τον ουρανό<sup>24</sup>.

Αναμφίβολα το αίσθημα, ότι οι κάτοικοι της Μιλήτου παρά τον πλούτο τους ήσαν *ά π ο ι κ ο ι*, που στην ελληνική γλώσσα αποικία σημαίνει την «*υπερπόντια μεταφορά μιας μόνιμης κοινότητας*»<sup>25</sup>, θα διαδραμάτισε κάποιο ρόλο στο ν' αναζητήσουν την πνευματική ασφάλεια της υπάρξεώς τους ως άποικοι μακριά από τις πατρώες εκείνες θεότητες, που δεν μπόρεσαν να εγγυηθούν την παραμονή τους στην προγονική τους γη.

---

<sup>21</sup> Βλ. Αναξαγόρας: «*δια το πάντα εν πάσιν είναι*» (H. Diels, ό.π. σελ. 329). Βλ. επίσης, Ηράκλειτος: «*και εκ πάντων εν και εξ ενός πάντα*» (βλ. Φ. Μπασουκέα, ό.π., σελ. 22).

<sup>22</sup> Βλ. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλου, *Η καταγωγή....*, ό.π., σελ. 35. «Όταν ο άνθρωπος εις την ακτήν της Μ. Ασίας υπέθεσεν, ότι είναι δυνατόν να ερμηνεύση τον κόσμον, χωρίς να προστρέξη εις μίαν υπερφυσικήν αυθεντίαν, αλλά μόνον δια της κατά μέτωπον παρατηρήσεως και της κριτικής του δυνάμεως, εθεμελιώθη η θεωρητική σκέψις. Δια της θεωρίας ο άνθρωπος επέβαλεν εις τον κόσμον την τάξιν του πνεύματος».

<sup>23</sup> Βλ. H. Diels, ό.π., σελ. 6. Βλ. επίσης, Πλάτωνος, *Θεαίτητος* 174a.

<sup>24</sup> Βλ. H. Diels, ό.π., σελ. 304.

<sup>25</sup> Βλ. V. M. Manfredi, ό.π. σελ. 33.

## ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Τι σήμαινε, όμως, ότι οι Ίωνες φιλόσοφοι καθιστούσαν ρυθμιστικό παράγοντα της ζωής τους τη φύση;

### α) Η έννοια του ήθους έναντι της ηθικής

#### Η πραγματικότητα του προσώπου έναντι του ατόμου

Το γεγονός ότι ο άνθρωπος ζητά δια του Ιωνικού στοχασμού την πνευματική του ασφάλεια στη φύση έχει ως συνέπεια η φύση να εμφυσει στον άνθρωπο τη συναίσθηση των ορίων της υπάρξεώς του. Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος διαλεγόμενος με τη φύση συνειδητοποιεί το πεπερασμένο της υπάρξεώς του και η συναίσθηση αυτή με τη σειρά της συνειδητοποιείται από τον αρχαίο Έλληνα αστό της Ιωνίας ως η βασική αρχή που οφείλει να διέπει το βίο του. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι η αρχαία ελληνική γραμματεία απέδωσε την προτροπή «γνώθι σαυτόν» στον πρώτο Ίωνα φιλόσοφο, το Θαλή το Μιλήσιο<sup>26</sup>. Η προτροπή αυτή ορίζει «ως καθήκον του ανθρώπου την σύνεσιν εις την σχέσιν του προς τους άλλους ανθρώπους, εις τους οποίους δεν είχε το δικαίωμα να επιβάλλει την γνώμην και την θέλησίν του ως αυθεντία, εφ' όσον δεν ήτο αθάνατος»<sup>27</sup>.

Με τον τρόπο αυτό, οι Ίωνες σοφοί αναδεικνύουν για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας την πραγματικότητα του **ή θ ο υ ς** και την έννοια της **π ρ ο σ ω π ι κ ό τ η τ α ς** ως την ανθρώπινη εκείνη ύπαρξη που βασίζεται στην εσωτερική αξία της συμπεριφοράς της και όχι σε μία εξωτερική αυθεντία. Γι' αυτό και ο Ηράκλειτος θα διακηρύξει: «*η μοίρα του κάθε ανθρώπου είναι το ήθος του*»<sup>28</sup>, ενώ ο Θαλής ερωτηθείς τι είναι το πιο δύσκολο στον άνθρωπο απάντησε: «*το εαυτόν γνώναι*»<sup>29</sup>. Στον αντίποδα οι λαοί της αρχαίας Εγγύς Ανατολής, επινοούν την πραγματικότητα της **η θ ι κ ή ς** και κατανοούν την ανθρώπινη ύπαρξη ως **α τ ο μ ι κ ό τ η τ α**, που οφείλει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις επιταγές κάποιας θεότητας. Έτσι, η βασική αρχή του βίου που οφείλει να διέπει την αστική ζωή των πόλεων της Ιωνίας δεν είναι πλέον η **α ν δ ρ ε ί α**, που χαρακτηρίζει τα Ομηρικά έπη, αλλά η **σ ύ ν ε σ η** και η **φ ρ ό ν η σ η**.

<sup>26</sup> Βλ. Η. Diels, ό.π., σελ. 9· «*αποφθέγματα δε αυτού πλείστα και το θρυλούμενον “γνώθι σαυτόν”*»

<sup>27</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Λόγος...*, ό.π., σελ. 29.

<sup>28</sup> Βλ. Ηράκλειτος· «*ήθος ανθρώπω δαίμων*» (βλ. Φ. Μπασουκέα, ό.π., σελ. 30).

<sup>29</sup> Βλ. Διογένης Λαέρτιος, ό.π., 1,36.

## β) Η θνητότητα έναντι της τραγικότητας

Η αίσθηση ότι ο άνθρωπος δεν αποτελεί το μέτρο του κόσμου<sup>30</sup>, αλλά συνιστά τμήμα της έλλογης φύσης, καθώς ο κόσμος υπάρχει *α ε ί, ω θεί τον Έλληνα της Ιωνίας να εκλάβει την ύπαρξη του όχι ως τ ρ α γ ι- κ ό τ η τ α*, που χρήζει τη θεϊκή συνδρομή προκειμένου να λυτρωθεί από την εμπειρία του θανάτου, αλλά ως *θ ν η τ ό τ η τ α*<sup>31</sup>, που οφείλει να διαγράψει μία πορεία με βάση το ήθος της εντός των ορίων που ορίζει το πεπερασμένο της υπάρξεώς της<sup>32</sup>. Γι' αυτό δεν είναι τυχαίο ότι η προτροπή «*μηδέν άγαν*» συνδέθηκε και με τον κόσμο της Ιωνίας<sup>33</sup>, ενώ η *μ ε σ ό τ η ς*<sup>34</sup> θεωρήθηκε ως η κατ' εξοχήν ενδεδειγμένη λογική στάση του ανθρώπου τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο βίο. Ο άνθρωπος της Ιωνίας υπό το πρίσμα αυτό αποκτά συνείδηση της ιστορικότητάς του, ήτοι της ιστορικής ευθύνης που φέρει εντός του κόσμου ως μέρος της πραγματικότητάς του.

## γ) Η έννοια του πολίτη έναντι του υπηκόου

Το γεγονός τώρα ότι η σύνεση και η φρόνηση οφείλει να διέπει το ήθος του αστού της Ιωνίας είχε ως φυσικό επακόλουθο να κατανοηθεί ότι αυτό που προάγει το δημόσιο βίο εντός των Ιωνικών πόλεων, δεν μπορεί ούτε να είναι προϊόν της θελήσεως ενός δεσπότη, όπως συμβαίνει στην αρχαία Εγγύς Ανατολής, ούτε να παρουσιάζεται ως έργο των θεών, όπως συνέβαινε στην αριστοκρατική ηπειρωτική Ελλάδα, αλλά το «*κοινό συμφέρον*» επί τη βάσει της κοινής εμπειρίας<sup>35</sup>. Εδώ στα παράλια της Ιωνίας αναδύεται για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας η έννοια του **π ο λ ί τ η**, έναντι του **υ π η κ ό ο υ**, το **δημοκρατικό φρόνημα** έναντι της **δεσποτείας**. Στο πλαίσιο αυτό κατανοείται και η σχετική μαρτυρία του Ηροδότου ότι ο Θαλής συμβούλευσε τους Ίωνες να συστήσουν *κοινό βουλευτήριο*, το οποίο θα αποφασίζει για τις κοινές υποθέσεις των Ιωνικών πόλεων<sup>36</sup>. Το γεγονός δε ότι ο

<sup>30</sup> Η άποψη αυτή αναπτύχθηκε λίγο αργότερα από τους εκπροσώπους της Σοφιστικής κίνησης. Βλ. Πρωταγόρας: «*πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος*» [βλ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (επιμ.), *Η αρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα αποσπάσματα*, (Αθήνα: Εκδ. «Γνώση», 1991), σελ. 73]

<sup>31</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Λόγος...*, ό.π., σελ. 30.

<sup>32</sup> Βλ. Επίχαρμος: «*θνατά χρη τον θνατόν, ουκ αθάνατα τον θνατόν φρονείν*» (Βλ. Η. Diels, ό.π., σελ. 97).

<sup>33</sup> Βλ. Η. Diels, ό.π., σελ. 9, 13.

<sup>34</sup> Βλ. Φωκυλίδης ο Μιλήσιος: «*πολλά μέσοισιν άριστα· μέσος θέλω εν πόλει είναι*» (Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, IV.11.114,23-25).

<sup>35</sup> Βλ. Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, Θ' 11.

<sup>36</sup> Βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι* I.170.3.



Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος θα ηγηθεί αποικίας των συμπολιτών του<sup>37</sup>, ενώ σύμφωνα με μία αρχαία παράδοση ο Θαλής μετά την ενασχόλησή του με τα πολιτικά της «φυσικής εγένετο θεωρίας» πρόξενος<sup>38</sup> μαρτυρούν ότι ο φιλόσοφος της Ιωνίας υπήρξε «κατεξοχήν προστάτης κ' υπερασπιστής της πατρίδας του»<sup>39</sup>, ήτοι του «κοινού συμφέροντος».

### δ) Η διάκριση μεταξύ θεότητας και θείου

Ερωτηθείς ο Θαλής: «Τί είναι το θείο;», απάντησε: «Αυτό που δεν έχει ούτε αρχή ούτε τέλος»<sup>40</sup>. Η απάντηση αυτή σήμαινε ότι η ανθρώπινη σκέψη διέκρινε για πρώτη φορά στην ιστορία της την έννοια του «θείου» από εκείνη της «θεότητας». Οι παραδοσιακοί θεοί της Ελλάδας, όπως μας τους κληροδότησε ο Όμηρος και ο Ησίοδος, δεν δύναται πλέον να εκληφθούν ως φορείς του θείου, καθότι υπόκεινται στην έννοια της αρχής, δηλαδή σε γέννηση<sup>41</sup>. Ο Θαλής μας προειδοποιεί, πως *θ ε ί ο* είναι μόνο ότι είναι *α ῖ ὁ ι ο*, τουτέστιν όχι μόνο αυτό που δεν έχει τέλος (δηλαδή το αθάνατο) αλλά συνάμα και αυτό που δεν έχει αρχή (δηλαδή το αιώνιο)<sup>42</sup>. Έτσι για το Θαλή, αλλά και για τους υπόλοιπους Ίωνες φιλοσόφους, θείο δεν είναι οι πατρώοι θεοί, αφού αυτοί έχουν αρχή, αλλά ο κόσμος. Ενδεχομένως, έχουμε για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα τη διάκριση μεταξύ της θεότητας ως αιώνιας και αθάνατης πραγματικότητας και των *δαιμόνων* ως των γεγεννημένων αλλά ατελεύτητων εκείνων δυνάμεων που ενδεχομένως διέπουν τον κόσμο. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να κατανοηθεί και η

<sup>37</sup> Βλ. Κ. Δ. Γεωργούλη, ό.π., σελ. 45.

<sup>38</sup> Βλ. Διογένης Λαέρτιος, ό.π., 23.

<sup>39</sup> Βλ. Φρ. Νίτσε, *Η φιλοσοφία στα χρόνια της αρχαιοελληνικής τραγωδίας. Οι προπлатωνικοί φιλόσοφοι και σημειώσεις (1867-75)*. Πρόλογος, μετάφραση, σχόλια Βαγγέλης Δουβαλήρης, (Αθήνα: Gutenberg, 2013) σελ. 50

<sup>40</sup> Βλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι φιλοσόφων* 1,36· «τί τὸ θεῖον, τὸ μήτε ἀρχὴν ἔχον μήτε τελευτήν».

<sup>41</sup> Βλ. Μ. Ρ. Nilsson, *Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*. Μετάφραση Αικ. Παπαθωμοπούλου, (Αθήνα: Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1984), σελ. 159. «Ὅπως κάθε αριστοκρατική οικογένεια οι Ολύμπιοι θεοί έχουν το γενεαλογικό τους δένδρο».

<sup>42</sup> Ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο οποίος έζησε τον 3<sup>ο</sup> μ.Χ. αι., στον αντίποδα αυτής της μαρτυρίας φέρεται να έχει στη διάθεσή του και μία άλλη αρχαία συλλογή αποφθεγμάτων του Θαλή του Μιλήσιου, η οποία όμως εμφανίζει το θεό αγέννητο και τον κόσμο δημιουργημά: «φέρεται δε και αποφθέγματα αυτού τάδε· *πρεσβύτατον των όντων θεός· αγέννητον γαρ. Κάλλιστον κόσμος· ποίημα γαρ θεού*» (βλ. Διογένης Λαέρτιος, ό.π., 1,35). Οι σκέψεις αυτές προφανώς είναι ξένες με το πνεύμα του Ίωνος σοφού. Πρέπει να υποθέσουμε ότι αργότερα κάθε ελληνική φιλοσοφική σχολή στην αρχαία Ελλάδα, προφανώς κυκλοφορούσε τις δικές συλλογές αποφθεγμάτων ή ιστοριών φιλοσοφίας, οι οποίες προφανώς απηχούσαν περισσότερο της δικές της διδασκαλίες, παρά των πρώτων φιλοσόφων.

αρχαία μαρτυρία ότι ο Θαλής υπεστήριζε «τον κόσμον έμψυχον και δαιμόνων πλήρη»<sup>43</sup>.

Παρά ταύτα, η παραδοσιακή θεότητα δεν εξοστρακίζεται από τη ζωή του Έλληνα της Ιωνίας<sup>44</sup>, όπως συμβαίνει στη ζωή του συγχρόνου δυτικού ανθρώπου με τη βιωθείσα πραγματικότητα του «θανάτου του Θεού»<sup>45</sup>, αλλά απομυθοποιείται για να καταστεί συνοδοιπόρος του ανθρώπου στον αγωνιώδη αγώνα του για την αλήθεια. Έτσι, ο θεός Απόλλων στην Ιωνική παράδοση<sup>46</sup> παύει πλέον να ταυτίζεται με τον ήλιο<sup>47</sup>, όπως συνέβη στη μητροπολιτική Ελλάδα, και ο «Δήλιος άναξ»<sup>48</sup> καθίσταται ο «πανδερκές έχων φαεσίμβροτον όμμα» θεός<sup>49</sup>, δηλαδή το όλο φως (πανδερκές όμμα) που φωτίζει τις υπαρξιακές ατραπούς των θνητών, καθιστώντας τες μέσω του αγώνα τους από θνησιγενείς, φαεσίμβροτες. Έτσι, ο Απόλλων στην ακτή της Ιωνίας αναδεικνύεται ουσιαστικώς εγγυητής της ε λ ε υ θ ε ρ ί α ς όχι ως δυνατότητα επιλογής, αλλά ως τρόπου διαγωγής<sup>50</sup>.

### ε) Η φύση νοείται ως κόσμος και όχι κτίση

Το γεγονός ότι η φύση στην Ιωνική φιλοσοφική παράδοση εκλαμβάνεται ως κ ό σ μ ο ς και όχι ως κ τ ί σ η (= δημιουργία), όπως

<sup>43</sup> Βλ. Διογένης Λαέρτιος, ό.π., 27.

<sup>44</sup> Η θέση του νεοπλατωνικού φιλοσόφου του 6<sup>ου</sup> μ.Χ. Σιμπλικίου, όποιος απόφαίνεται σχολιάζοντας έργα του Αριστοτέλη, ότι ο Θαλής «ος δοκεί και άθεος γεγονέναι» (βλ. Η. Diels, ό.π., σελ. 11) δεν τεκμαίρεται ούτε από τα κείμενα του Αριστοτέλη, ούτε από άλλες αρχαίες μαρτυρίες σχετικά με το Μιλήσιο φιλόσοφο. Αποτελεί προσωπική εκτίμηση του νεοπλατωνικού φιλοσόφου.

<sup>45</sup> Σχετικά με την έννοια του «θανάτου του Θεού» ως αλλαγή παραδείγματος της νεώτερης εποχής βλ. Βλ. Alister McGrath, *Το λυκόφως του αθεϊσμού. Η άνοδος και η πτώση της απιστίας στο σύγχρονο κόσμο*. Μετάφραση Β. Αδραχτάς, (Αθήνα: Εκδόσεις Ουρανός, 2008), σελ. 198-230.

<sup>46</sup> Τη σύνδεση του Ιωνικού στοχασμού με το Μαντείο των Δελφών πέρα από την υιοθέτηση των δύο Ιωνικής προέλευσης αποφθεγμάτων στην είσοδο του Μαντείου, φέρεται να υπαινίσσεται και ο Πλάτωνας (βλ. Πλάτωνας, *Πρωταγόρας* 343Α).

<sup>47</sup> Βλ. Πλουτάρχου, *Περί των εκλελοιπόντων χρηστηρίων* 42· «οι μεν πολλοί των προγενεστέρων ένα και τον αυτόν ηγούντο θεόν Απόλλωνα και ήλιον». Βλ. επίσης, Σχολίων εις Ομήρου *Ιλιάδος* Λ 1· «Τιτάν γαρ ο Απόλλων.... Τούτον δε και ήλιον νενομίκαμεν». Μνημονευθέντα υπό Σπ. Κυριαζοπούλου, *Λόγος...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 27, παραπομπή 4.

<sup>48</sup> Βλ. Ορφικός ύμνος Απόλλωνος. [Orphica· Procli Hymni· Musaei Carmen de Hero et Leandro· Callimachi Hymni et Epigrammata / ad optimorum librorum fidem accurate edita. (Lipsiae: Sumptibus Ottonis Holtze, 1821), σελ. 74].

<sup>49</sup> Στο ίδιο.

<sup>50</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζοπούλου, *Λόγος...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 38.

συμβαίνει με την Ιουδαϊκή θεολογική σκέψη την ίδια περίπου εποχή<sup>51</sup>, ωθεί τους Ίωνες φιλοσόφους σε μία ιδιαίτερη εμπειρία της πραγματικότητας. Είναι αυτό που στη γλώσσα μας ονομάζουμε «κοσμοθεωρία». Η κοσμοθεωρία των Ιώνων φιλοσόφων εκλαμβάνει τη φυσική πραγματικότητα ως άθροισμα οντοτήτων που το καθένα από αυτά έχει τη δική του αυταξία, καθώς είναι κομμάτι μιας αιώνιας πραγματικότητας. Έτσι, θέτουν τα θεμέλια για τη σχέση *ΕΙΝΑΙ* και *ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ* που θα χαρακτηρίσει το ελληνικό φιλοσοφείν τον 5<sup>ο</sup> μ.Χ.

### στ) Το «θεωρείν» ως στάση ζωής

Από τη στιγμή που η φύση λόγω της ευταξίας νοείται ως έλλογο καλλιτέχνημα (κόσμος) οι Ίωνες φιλόσοφοι αντιλαμβάνονται το διανοητικό χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος<sup>52</sup> και ζητούν δια της *θ ε ω ρ ί α ς* να μορφώσουν μία ορθή αντίληψη των πραγμάτων. Είναι μεθοδολογικό ολίσθημα να εκλαμβάνουμε το «θεωρείν» των αρχαίων Ιώνων φιλοσόφων ως απαρχή της σύγχρονης επιστήμης<sup>53</sup>. Με άλλα λόγια, να ταυτίζουμε το Ιωνικό «θεωρείν» με την «παρατήρηση» της σύγχρονης επιστήμης<sup>54</sup>. Είναι τελείως διαφορετικό το κοσμοείδωλο της σύγχρονης επιστήμης από εκείνο του Ιωνικού «θεωρείν». Αλλιώς αντιλαμβάνεται τη φυσική πραγματικότητα ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος και αλλιώς ο άνθρωπος της αρχαίας Ιωνίας και αυτή η διαφορετικότητα μορφώνει και μία διαφορετική αντίληψη ως προς την ορθότητα των πραγμάτων. Η φύση νοούμενη ως καλλιτέχνημα εκπέμπει για το φιλόσοφο της Ιωνίας μία φαεσφορούσα σοφία στην οποία ο άνθρωπος δια του «θεωρείν» καλείται ν' αναχθεί, καθώς αποτελεί μέρος της σοφίας αυτής. Γι' αυτό και ο Ηράκλειτος κραυγάζει·

<sup>51</sup> Βλ. W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*. (Minneapolis: Fortress Press, 1997), σελ.528-551.

<sup>52</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζοπούλου, *Η καταγωγή...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 35. «Αφ' ότου όμως παρουσιάσθη η θεωρητική σκέψις εις την Ιωνίαν, ο άνθρωπος ουδέποτε αμφέβαλεν, ότι το φυσικόν του περιβάλλον έχει ουσιαστικώς διανοητικόν χαρακτήρα».

<sup>53</sup> Βλ. Φρ. Νίτσε, ό.π., σελ. 65. «Ο Αναξίμανδρος δεν εξετάζει διόλου την προέλευση αυτού του κόσμου απ' τη σκοπιά της φυσιολογίας». Την ερμηνευτική αυτή προσέγγιση της αρχαίας Ιωνικής σκέψης με την οποία διαφωνεί ο γερμανός φιλόσοφος φέρεται να την εισηγήθηκε πρώτος ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να κατηγοριοποιήσει τη σκέψη του Θαλή του Μιλησίου (βλ. Αριστοτέλης, *Μεταφυσικά* Α',983), αποκαλώντας τον «ο της τοιαύτης αρχηγός φιλοσοφίας».

<sup>54</sup> Έτσι αιτιολογείται γιατί σύγχρονα μέσα (τηλεσκόπια, μικροσκόπια κ.α.) και μέθοδοι παρατήρησης της φύσης (π.χ. εργαστηριακά πειράματα) υπήρξαν ξένα με το στοχασμό των Ιώνων στοχαστών. Βλ. Τόμας Κάχιλ, ό.π., σελ. 217.

«Τον εαυτό μου γύρεψα κ' ερεύνησα»<sup>55</sup>. Αυτός είναι ο λόγος που οι Ίωνες στοχαστές, πρώτοι αυτοί απεκλήθησαν εραστές της αληθινής σοφίας, τουτέστιν *φ ι λ ό σ ο φ ο ι*. Από τη στιγμή που η σύγχρονη δυτική φιλοσοφία δια του Εγέλου<sup>56</sup> ζητεί να εξομοιώσει τη θεωρητική σκέψη προς τη φυσική έρευνα σίγουρα δεν σχετίζεται με το «φιλοσοφείν» των στοχαστών της αρχαίας Ιωνίας. Οι δε «αντικειμενικές» αλήθειες που αναζητά η σύγχρονη επιστήμη μέσω των εργαστηριακών της παρατηρήσεων αναμφίβολα δεν μπορούν να συσχετιστούν με τη *σ ο φ ί α* που αναζητούσαν δια του «*θεωρείν*» οι Ίωνες φιλόσοφοι.

Στο ερώτημα· *ποιος είναι ο κύριος ρυθμιστικός παράγοντας της ζωής;* Οι φιλόσοφοι της Μιλήτου απαντούν· **η φύσις**. Στο ερώτημα· *δύναται ο άνθρωπος να συλλάβει την πραγματικότητα της φύσεως ως έχει;* Απαντούν καταφατικώς, διότι ο άνθρωπος συνιστά το έλλογο κομμάτι αυτής.

Το να συνδέουμε τη *σ ο φ ί α* του Θαλή με την ικανότητά του να εφαρμόζει τις μαθηματικές του γνώσεις για την επίλυση πρακτικών ζητημάτων της ζωής μάλλον τον αδικούμε. Η μεγάλη συμβολή του πρώτου αυτού Ίωνα φιλοσόφου στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος δεν είναι ούτε η μέτρηση του ύψους των πυραμίδων, ούτε ο υπολογισμός της ενδιάμεσης απόστασης των πλοίων στη θάλασσα, ούτε η παρατήρηση των αστερισμών και ο ακριβής προσδιορισμός του βορρά για τη ναυσιπλοΐα, ούτε ο υπολογισμός των εποχών με βάση την πορεία του Ήλιου<sup>57</sup>, που του καταμαρτυρούν οι αρχαίοι συγγραφείς, αλλά ότι πρώτος αυτός «*περί της φύσεως διελέχθη*»<sup>58</sup> και της «*φυσικής εγένετο θεωρίας*»<sup>59</sup> πρόξενος. Με άλλα λόγια, ο ισχυρισμός του· «*ύδωρ η αρχή του παντός*»<sup>60</sup> συνιστά τη μεγάλη του συμβολή στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος, όχι τόσο γι' αυτό που ισχυρίζεται, αλλά γι' αυτό που σημαίνει η φράση του. Ο μεγάλος γερμανός φιλόσοφος Φρ. Νίτσε αναρωτιέται: «*Αλήθεια, είναι ανάγκη, στα σοβαρά, να*

<sup>55</sup> Βλ. Ηράκλειτος· «*Εδιζησάμην εμαυτόν*» (βλ. Φ. Μπασουκέα, ό.π., σελ. 16).

<sup>56</sup> Βλ. G. W. F. Hegel, *Phanomenologie des Geists* (Samtliche Werke, εκδ. H. Glockner, Stuttgart II τομ. 1951), σελ. 14. «Να συνεργασθώμεν, εις τρόπον ώστε η φιλοσοφία να πλησιάση την μορφήν της επιστήμης, να παραιτηθή του ονόματός της ως αγάπης της γνώσεως, δια να καταστή πραγματική γνώσις: Ιδού τι έθεσα ως σκοπόν μου». Μνημονευθέν υπό Σπ. Κυριαζοπούλου, *Το αίτημα...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 15 από όπου και η ειλημμένη μετάφραση του γερμανικού κειμένου.

<sup>57</sup> Βλ. Β. Κάλφας..., ό.π., σελ. 23-24.

<sup>58</sup> Βλ. Διογένη Λαέτριου, ό.π., 1,24· «*πρώτος δε και περί φύσεως διελέχθη, ως τινες*».

<sup>59</sup> Στο ίδιο, 1,23.

<sup>60</sup> Βλ. H. Diels, ό.π., σελ. 4, 9, 11.

σταματήσουμε σ' αυτή τη φράση;»<sup>61</sup> Για να απαντήσει στη συνέχεια: «Ναι· για τρεις λόγους: πρώτα –πρώτα, πραγματεύεται την προέλευση του παντός· έπειτα, μιλάει χωρίς αλληγορίες και μυθεύματα για το ύδωρ και τέλος, περιέχει – εν σπέρματι έστω – την ιδέα ότι όλα είναι ένα»<sup>62</sup>.

Δια του «θεωρείν» οι Ίωνες φιλόσοφοι εγκαινιάζουν μία νέα κοσμοθεωρία. Πρόκειται για την ελληνική θεώρηση της φύσης και του βίου (ιδιωτικού και δημοσίου) και υπό αυτή την έννοια δυνάμεθα να κατανοήσουμε, γιατί ο Θαλής ο Μιλήσιος καλείται «ο πρώτος Έλλην φιλόσοφος»<sup>63</sup>.

Όταν αργότερα ο φιλοσοφικός στοχασμός θα παραιτηθεί της θεωρίας των φυσικών φαινομένων καθ' εαυτά, χάριν της επιστήμης, δεν θα απολεσθεί μόνο η έννοια του «θεωρείν» από το χώρο της φιλοσοφίας, αλλά θα συνειδητοποιηθεί από πολύ νωρίς και η λειτουργία της επιστήμης ως πανουργίας<sup>64</sup>, μία αλήθεια που φαίνεται να τη βιώνει με τον πιο τραγικό τρόπο ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς «οι ενδεείς σήμερον πολλαπλασιάζονται κατά τρόπον αντίστροφον προς την εκπλήρωσιν των αναγκών τους»<sup>65</sup>.

### **Το όραμα της Ιωνίας ο «από μηχανής θεός» του συγχρόνου ανθρώπου**

Ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός μας, αν και θέλει να πιστεύει ότι έλκει την καταγωγή του από τον αρχαιοελληνικό στοχασμό της Ιωνίας, ουσιαστικά παραμένει ξένος με το πνεύμα της αρχαίας ελληνικής σοφίας, όπως αυτό πρωτοεμφανίστηκε στην Ιωνία. Μπορεί η Ευρώπη «...μετά τον 15<sup>ο</sup> αιώνα να οραματίζεται μίαν πραγματικότητα, η οποία λειτουργεί αφ' εαυτής επί τη βάσει εσωτερικών μέτρων, τα οποία είναι εις θέσιν να υπολογίση επακριβώς η φυσική επιστήμη»<sup>66</sup>, παρόλα αυτά ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος δεν νοεί τη φυσική αυτή πραγματικότητα ως *κ ό σ μ ο*, αλλά ως *α ν τ ι κ ε ί μ ε ν ο*. Ο σύγχρονος άνθρωπος

<sup>61</sup> Βλ. Φρ. Νίτσε, *ένθ' ανωτέρω*, σελ. 54.

<sup>62</sup> Στο ίδιο.

<sup>63</sup> Στο ίδιο.

<sup>64</sup> Βλ. Πλάτωνος, *Μενέξενος* 347a: «πάσα επιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης και της άλλης αρετής πανουργία, αλλ' ου σοφία φαίνεται».

<sup>65</sup> Πρβλ. Σ. Κυριαζοπούλου, *Ενώπιον της Τεχνικής*, (Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1971), σελ. 110. Βλ. επίσης, Οδ. Ελύτης, *ό,π.,* σελ. 358. «Δέχεσαι να ενσαρκώνεις το περίφημο πρακτικό πνεύμα, που μπορεί ν' αποσπά τον έπαινο των δικών σου επειδή σου παρέχει πλουσιοπάροχα να φας και να πιείς, την ίδια στιγμή όμως σε προσβάλλει με τον ιο της πλήξης και της μοναξιάς».

<sup>66</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζοπούλου, *Το αίτημα...*, *ένθ' ανωτέρω*, σελ. 14.

δεν αναζητεί στη φύση την εγγύηση της πνευματικής του ασφάλειας, όπως συνέβαινε με τον άνθρωπο της Ιωνίας, αλλά στον επιστημονικό του λόγο. Σήμερα δια της τεχνολογίας «.... η ανθρωπότητα δεν τροποποιεί μόνον την άποψιν της πραγματικότητας, αλλά και την πραγματικότητα καθ' εαυτήν.... δια της συστηματικής υποκαταστάσεως των “φυσικών” δια των “τεχνικών” συνθηκών της ζωής και της σκέψεως»<sup>67</sup>.

Ο σύγχρονος άνθρωπος δια της Τεχνολογίας θεωρεί ότι καθίσταται πλέον κύριος της πραγματικότητας. Αλλά τούτο, αποτελεί μία ψευδαίσθηση του συγχρόνου ανθρώπου, καθώς κανείς δεν δύναται να καταστεί κύριος μίας πραγματικότητας που όχι μόνο τον γεννά, αλλά που η παρουσία της προϋποτίθεται προκειμένου να υπάρξει ο ίδιος βιολογικώς. Έτσι, ο σύγχρονος άνθρωπος, ψευδόμενος εν τη συνειδήσει του, αποδομεί αργά αλλά σταθερά το φυσικό περιβάλλοντα χώρο του για να τον επανεμφανίσει αύριο τεχνολογικά ανασκευασμένο ως το νέο κατοικητήριο του, όπου ως δημιουργός του πλέον θα θεωρείται και ο κύριός του. Αυτή είναι και η οντολογική υπόσταση αυτού που ονομάζουμε σήμερα «οικολογικό πρόβλημα».

Η αρχαία Ελλάδα δεν ήταν σε θέση, λοιπόν, να δημιουργήσει τη τεχνική με σύγχρονή της μορφή, διότι η αρχαία Ελληνική Παιδεία προϋπέθετε τον *homo Sapiens*, τον εραστή της κοσμικής σοφίας, όπως τον ενσαρκώνουν οι τρεις πρώτοι φιλόσοφοι της Μιλήτου. Ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός σμιλεύει τον *homo Faber*, τον κατασκευαστή άνθρωπο, ο οποίος καταδικασμένος σε μία ατελεύτητη πρόοδο, ως άλλος Σίσυφος<sup>68</sup>, κατασκευάζει το τεχνολογικό του βασίλειο,

---

<sup>67</sup> Στο ίδιο, σελ. 15.

<sup>68</sup> Το σισύφειο δράμα του συγχρόνου ανθρώπου σκιαγραφείται ήδη από το 1861 από τον Ούγγρο λογοτέχνη Ιμρε Μάνταχ στο έργο του «*Η Τραγωδία του Ανθρώπου*», όπου ο σύγχρονος άνθρωπος ως «νέος Αδάμ εκδιώκεται μαζί με την Εύα από τον Κήπο της Εδέμ, αποκηρύττει τον Θεό και αποφασίζει να φτιάξει τον δικό του παράδεισο. “Ο Θεός μου είμαι εγώ”, λέει και προσθέτει: “ό, τι φτιάχνω με τα χέρια μου, δικαιωματικά μου ανήκει. Αυτή είναι η πηγή της δύναμης και της περηφάνιας μου”. Ο Αδάμ ξεκινά το ταξίδι του από την Αρχαία Αίγυπτο. Ανακαλύπτει όμως ότι οι υπέροχες πυραμίδες χτίστηκαν πάνω στη δυστυχία των σκλάβων. Απορρίπτει την κοινωνία της Αιγύπτου και υιοθετεί την Αρχαία Ελληνική δημοκρατία. Όταν όμως οι Αθηναίοι καταδικάζουν έναν από τους ήρωές τους, όπως έκαναν με τον Σωκράτη, ο Αδάμ καταδικάζει με τη σειρά του τη δημοκρατία και στρέφεται στις απλές χαρές της ζωής. Εξοργισμένος από τον ηδονιστικό βίο των Ρωμαίων, ανακαλύπτει τις αρετές του Μεσαιωνικού Ιπποτισμού. Κάθε μεταρρύθμιση όμως καταλήγει σε καταστροφή. Ο Αδάμ αντικαθιστά την υποκρισία του 17ου αιώνα, με τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η αναζήτηση της ισότητας όμως εκτρέπεται σε τρομοκρατία υπό τον Ροβεσπιέρο. Έτσι, ο Αδάμ

αντικαθιστώντας το φυσικό του κόσμο. Ο σύγχρονος άνθρωπος πορεύεται αγνοώντας την αρχαία εκείνη ρήση ότι «ο κόρος γεννά την ύβρη»<sup>69</sup>.

### ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Όσο περισσότερο, λοιπόν, η Ευρώπη εμμένει στον ανθελληνικό της χαρακτήρα<sup>70</sup> τόσο περισσότερο ο σύγχρονος άνθρωπος θα βιώνει αντί της επαγγελλόμενης κυριαρχίας του τη γύμνια της υπάρξεώς του τόσο απέναντι στον ίδιο του τον εαυτό όσο και απέναντι στον κόσμο της φύσης, που αρχίζει να τον εγκαταλείπει ανεπιστρεπτί. Ο σύγχρονος άνθρωπος αν θέλει να διατηρήσει την ελευθερία του προσώπου στην ιστορία<sup>71</sup>, να ανακαλύψει εκ νέου το ήθος του μέτρου στην ιδιωτική του ζωή, να αναδείξει εκ νέου την ιδιότητα του πολίτη στη διαχείριση του δημόσιου βίου<sup>72</sup>, τέλος να συμφιλιωθεί με την ίδια τη φύση χρειάζεται να επανεύρει το χαμένο Όραμα της Ιωνίας.

Μπορεί ο Θαλής να απέτυχε να σφυρηλατήσει το πανελλήνιο φρόνημα, που οραματιζόταν, ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, αποτυγχάνοντας ταυτόχρονα να γλυτώσει την πόλη του, αλλά και την Ελλάδα από την τραυματική εμπειρία των Περσικών Πολέμων και την

---

αναγνωρίζει την προτεραιότητα της ατομικής ελευθερίας, η οποία όμως με τη σειρά της εκφυλίζεται από τους αχόρταγους επιχειρηματίες του Γεωργιανού Λονδίνου. Στο τέλος του χρόνου, αφού έχει βιώσει την αγριότητα του ανθρώπου, του μοναδικού ζώου που επιθυμεί μόνο τη βία, ο Αδάμ υποκύπτει. Στα πρόθυρα της αυτοκτονίας πλέον, παρακαλεί τον Διάβολο: «Μη με αφήνεις να δω κι άλλα από τη μοίρα μου, από αυτόν τον μάταιο αγώνα». (βλ. The Economist, «Πρόοδος και Βαρβαρότητα», εφημ. Η Καθημερινή 17/1/2010). Ας αναλογιστεί κανείς ο Μάνταχ γράφει αρκετές δεκαετίες πριν την εμφάνιση των δύο Παγκοσμίων πολέμων, που σημάδεψαν την ιστορία του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

<sup>69</sup> Βλ. Θέογνις, *Ελεγεία*, 153-154· «τίκτει τοι κόρος ύβριν». Στην ιστοσελίδα <http://www-old.lit.auth.gr/ancientelegy/commentarii/text.php?id=59#8>.

<sup>70</sup> Πρβλ. Σπ. Κυριαζοπούλου, *Η καταγωγή ...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 45.

<sup>71</sup> Αξίζει να αναφέρουμε εδώ τα λόγια του Ηράκλειτου για τους συμπατριώτες του, όταν πληροφορήθηκε την απόφασή τους να εξορίσουν τον Ερμόδωρο, τον πιο άξιο άνδρα της Εφέσου, με το σκεπτικό ότι δεν χρειάζεται να υπάρχει κανείς πιο άριστος ανάμεσά τους. βλ. Ηράκλειτος· «Ἀξιόν ἐστι Εφεσίοις ηβηδόν ἀπάγξασθαι πάσι, καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ερμόδωρον, ἄνδρα ἐαυτῶν ονήϊστον ἐξέβαλον φάντες: ἡ μέων μηδέ εἰς ονήϊστος ἔστω, εἰ δε μη ἄλλη καὶ μετ' ἄλλων» [= Αξίζει στους Εφεσίους απ' την ηλικία της ήβης κι απάνω όλοι να κρεμαστούν και στα παιδιά ν' αφήσουν την πόλη, αυτοί που τον Ερμόδωρο, τον πιο άξιο τους άντρα, εξόρισαν λέγοντες: Ανάμεσά μας κανείς ας μην είναι άριστος, ειδικά αλλού και μ' άλλους»] (βλ. Φ. Μπασουκέα, ό.π., σελ. 32-33).

<sup>72</sup> Βλ. Σπ. Κυριαζοπούλου, *Ενώπιον...*, ένθ' ανωτέρω, σελ. 94. «Δια τούτο οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀξιολογούνται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἀναλόγως τοῦ βᾶθους τῆς ψυχῆς των, ἀλλ' ἀναλόγως των χρημάτων, τὰ ὁποῖα κερδίζουν».

επακολουθήσασα ηγεμονία των Αθηναίων<sup>73</sup>, αλλά μας κατέλειπε μνήμην αγαθήν· το ελληνικό θεωρείν. Είναι αυτό που δύναται ο σύγχρονος άνθρωπος να αντιτάξει στον καθημερινό του εξανδραποδισμό από τα ίδια του τα τεχνολογικά επιτεύγματα, καθώς αργά ή γρήγορα, σύμφωνα με τον αρχαίο τραγικό, η ύβρη τη τυραννία φυτεύει<sup>74</sup>.

Το χαμένο Όραμα της Ιωνίας, όπως προσπαθήσαμε να το σκιαγραφήσουμε στην παρούσα εισήγησή μας, είναι η «μερίς του ποτηρίου» μας, που ως νεοέλληνες οφείλουμε να κομίσουμε στο Ευρωπαϊκό οικογενειακό τραπέζι<sup>75</sup>, αν θέλουμε να σταθούμε ισάξιοι μεταξύ των Ευρωπαίων εταίρων μας συνδαιτυμόνες και όχι επαίτες<sup>76</sup>, οι οποίοι εσθίουσιν «από των ψιχίων των πιπτόντων από της τραπέζης των κυρίων αυτών»<sup>77</sup>.

Γεώργιος Καρκάνης  
Καθηγητής 1<sup>ου</sup> Λυκείου Χανίων

---

<sup>73</sup> Βλ. Φρ. Νίτσε, *ένθ' ανωτέρω*, σελ. 221.

<sup>74</sup> Πρβλ. Σοφοκλή, *Οιδίπους Τύραννος*, 873.

<sup>75</sup> Ο Ελύτης ομιλεί για τον τύπο του «Ευρωπαίου - Έλληνα» που επιχειρήσε ν' αναδείξει η λογοτεχνική γενιά της εποχής του (βλ. Οδ. Ελύτης, *ό.π.*, σελ. 329), εξομολογούμενος ότι «μια σοφία παλαιή όσο και η χώρα που μ' εξέθρεψε με δίδαξε να δέχομαι την εξέλιξη, να χωνεύω την πρόοδο μαζί με όλα της τα παρεπόμενα, όσο δυσάρεστα και αν μπορεί να είναι αυτά» (στο ίδιο, σελ. 325).

<sup>76</sup> Ο Ελύτης συγκρίνοντας τον ελληνισμό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας μ' εκείνον που αναδύθηκε και συγκροτήθηκε σε ελεύθερο κράτος μετά τον απελευθερωτικό αγώνα του έθνους αναρωτιέται: «Τι σταμάτησε αυτά τα κινήματα της ψυχής που αξιώθηκαν κι έφτασαν ως τις κοινότητες; Ποιός καπάκωσε μια τέτοιου είδους αρετή, που μπορούσε μια μέρα να μας οδηγήσει σ' ένα ιδιότυπο, κομμένο στα μέτρα της χώρας πολίτευμα; Όπου το κοινόν αίσθημα να συμπίπτει με εκείνο των αρίστων. Τι έγινε η φύση που μαντεύουμε αλλά δεν τη βλέπουμε; Ο αέρας που ακούμε αλλά δεν τον εισπνέουμε; » (βλ. Οδ. Ελύτης, *ό.π.*, σελ. 347).

<sup>77</sup> Βλ. *Κατά Ματθαίον* 15:27.